
Jak to všechno začalo

Dimitrij Rurikov

Když 1. února 1992 přicestoval Boris Jelcin do Camp Davidu na setkání s Georgem Bushem byla obloha zamračená, foukal ostrý vítr a sněžilo. Poté, co jednání skončilo a George Bush a Boris Jelcin vyšli po podpisu Prohlášení dvou prezidentů z budovy ven, zářilo však na obloze slunce.

V Prohlášení se uvádělo, že se Rusko a USA od nynějška navzájem pokládají ne za potenciální protivníky, ale za spojence v boji proti společným nebezpečím. Přejít z jednoho období do druhého se uskutečnil velice lehce, obyčejně a v domácích sdělovacích prostředcích, které se, jak se zdálo, zajímaly o jiné problémy, mu nebylo věnováno odpovídající místo. A přece jen to byla historická chvíle, když se 1. února, v den narozenin B. Jelcina, podařilo překonat 46 let trvající období konfrontace dvou velmocí, které vážně zabzdilo rozvoj světa. Do značné míry na tom má zásluhu ruská diplomacie, snažící se od počátku vyhlášení suverenity Ruska v červnu 1990 o navazování kvalitativně nových vztahů s demokratickými státy.

* * *

Až do přijetí Prohlášení suverenity 12. června 1990 ruská zahraniční politika prakticky neexistovala. Jakékoliv projevy samostatnosti v otázkách zahraniční politiky v podmínkách totalitarismu – jak v Rusku, tak i v ostatních republikách Sovětského svazu – byly vyloučeny. Ačkoliv existovaly atributy státnosti republik, měly ve skutečnosti, zvláště v politické sféře, pouze strojený charakter. Zahraniční politika Svazu byla Moskvou vykonávána jako zahraniční politika jednotného unitárního státu. Na republiky, dokonce i v těch případech, kdy se jich činnost nebo důsledky sovětské zahraniční politiky bezprostředně dotýkaly, nebyl brán ohled. Desetiletí existence takové praxe a povinnost sladování zahraniční politiky republik se zahraniční politikou Svazu,¹ zakotvená v republikových ústavách, dodávala pravomocím a povinnostem republik v této oblasti na dekorativnosti a deklarativnosti. Práva republik zabývat se zahraničněpolitickou činností, vést jednání a uzavírat smlouvy, vyměňovat si diplomatické zástupce a účastnit se činnosti mezinárodních organizací, která vyhlásila ještě stalinská ústava z roku 1937 a potvrdila brežněvovská ústava z roku 1977, existovala pouze na papíře a nebyla nijak realizována až do konce 80. let, kdy v Rusku začaly sílit odstředivé tendence. I kdybychom připustili, že by se Rusko do té doby pokusilo tato práva využít, byl by takový pokus odsouzen k neúspěchu; tvrdá kontrola ze strany státně stranického systému prakticky znemožňovala jakékoliv odchylky od schválené linie. Projevovat vlastní politickou vůli bylo nemožné i z materiálních příčin: ačkoliv představovalo Rusko finančně hospodářskou základnu Sovětského svazu, disponovalo pouze nevelkou částí potenciálu svého území (70 procent). Vše ostatní ovládalo svazové centrum.² Rusko, hlavní věřitel svazového státu, nebylo pánem ve svém domě. Za těchto podmínek zahraničněpolitická správa Ruska – ministerstvo zahraničních věcí RSFSR – mohlo vést pouze omezenou existenci, zatímco ministerstvo zahraničních věcí Sovětského svazu jako silná struktura totalitního svazového státu, oplývající všemi nezbytnými právy a možnostmi, s jistotou uskutečňovalo vlastní velmocenskou zahraniční politiku.

Zahraniční styky RSFSR, státu se stopadesátimiliónovým obyvatelstvem a obrovským

hospodářským potenciálem, se omezovaly na epizodické kontakty s provinciemi a se státy federativních nebo unitárních států a na občasné přijímání svých partnerů v Moskvě.

Touto činností se v RSFSR zabývalo ministerstvo zahraničních věcí, v němž pracovaly 2–3 desítky diplomatů a stejné množství administrativně technického personálu. V čele ministerstva stál ministr, většinou profesionální diplomat, člen kolegia svazového ministerstva. Ve struktuře ministerstva bylo územní a též protokolární a konzulární oddělení. Kromě občasných cest do zahraničí a nepříliš intenzivní a obsažné korespondence se zahraničními dopisovateli byli pracovníci ministerstva zváni na mezinárodní konference a dvoustranné rozhovory a konzultace ne jako představitelé Ruska, ale jako odborníci nebo členové delegace SSSR. Diplomaté z ruského ministerstva zahraničních věcí byli periodicky vybíráni pro práci na velvyslanectvích Sovětského svazu, nejčastěji do afrických a asijských zemí.

Přestavba příliš mnoho velkých změn nepřinesla. V roce 1990 se však situace začala měnit.

Již v roce 1989 se ukázala nezpůsobilost a neochota M. S. Gorbačova jít cestou hlubokých radikálních reforem. Politické a hospodářské základy totalitního státu zůstaly zachovány. Přestavba stále víc ztrácela na dechu. Hospodářské a společenské problémy se zostřovaly. Na okrajích Sovětského svazu se začaly objevovat první záblesky etnického násilí. Činnost a vzhled existujících vládních struktur – Nejvyššího sovětu a Sjezdu lidových poslanců SSSR, Rady ministrů SSSR – a formální i praktické zachování vedoucí úlohy komunistické strany ve společnosti nedávaly velkou naději na brzké a radikální změny. Bylo stále jasnější, že totalitarismus jako systém není schopen ze své vlastní vůle žádné základní změny a že glasnost a rozšiřování politických svobod jsou mezi toho, s čím může souhlasit. Tehdy se konsolidovavší se ruští demokraté rozhodli pokusit se zlomit tento systém neobvyklou cestou – zbavit jej během demokratických voleb základu – Ruska.

Parlamentní volby na jaře 1990 skončily pro demokraty úspěchem; v Nejvyšším sovětu Ruské federace získali pokud ne zjevnou většinu, pak určitě dostatečné množství hlasů na to, aby mohli sformovat vládu. Do čela Nejvyššího sovětu se dostal vůdce, jenž se mohl zaručit dostatečnou podporou voličů – Boris Jelcin. Poměr sil konzervativců a radikálů v parlamentě umožnil radikálům začít s uskutečňováním svých plánů ve vztahu k Rusku.

Dne 12. června 1990, dvacátý osmý den práce 1. sjezdu lidových poslanců RSFSR, byla přijata Deklarace o státní suverenitě RSFSR, která se stala právní základnou dalších kroků, namířených na získávání moci.

V Deklaraci se zdůrazňovalo, že nositelem suverenity a zdrojem státní moci v RSFSR je lid; že všechna moc při řešení otázek státního a společenského života patří RSFSR – s výjimkou těch záležitostí, které Rusko dobrovolně předává pod pravomoc Svazu; že Ústava a zákony RSFSR mají na území Ruska přednost a platnost svazových zákonů, které se dostávají do protikladu se suverénními právy Ruska, se na jejím území pozastavuje; že lid Ruska má výsadní právo na držbu, užívání a disponování národním bohatstvím Ruska; že Rusko má právo účastnit se na uskutečňování pravomocí, které předalo Svazu SSR.³ Hrozivě zněl paragraf 7 Deklarace, potvrzující právo Ruska na vystoupení z SSSR, tak jak stanoví Svazová smlouva a z ní vyplývající zákonodárství.⁴ Interpretace této formulace ji dovoľovala chápat tak, že se nejednalo o existující Svazovou smlouvu z roku 1922, ale o smlouvu novou, jejíž vypracování probíhalo intenzivně, ale bezúspěšně.

Paragraf 5 Deklarace hovořící o tom, že bude uskutečňováno „zplnomocněné zastupitelství RSFSR v ostatních svazových republikách a cizích zemích“, zazněl jako požadavek samostatné zahraniční politiky. Deklarací potvrzené právo na účast při uskutečňování svazové politiky (viz výše) a krátký výklad základních principů ruské zahraniční politiky v paragrafu 14⁵ a rovněž zmínka o zplnomocněných zastupitelstvích v republikách SSSR a v cizích státech vytvořily dostatečnou právní základnu pro práci na vytváření zahraniční politiky suverénního Ruska.

První krok při realizaci byl učiněn již na prvním Sjezdu lidových poslanců. Sjezd přijal Prohlášení o vymezení funkcí řízení organizací na území RSFSR, které vážně omezo-

valo právo svazové vlády bezprostředně řídit organizace, závody a instituce na území RSFSR. Svazu se dovolovalo spravovat na území Ruska pouze následující resorty: ministerstvo obrany, KGB, ministerstvo civilního letectví, ministerstvo dopravy, ministerstvo spojů, ministerstvo energetiky a elektrifikace, ministerstvo atomové energetiky a průmyslu, obranná odvětví průmyslu a kosmonautiky v mezích objednávek ministerstva obrany a svazových programů.⁶ Prakticky všechno směřovalo k organizování reálné ruské moci na území Ruska se všemi jejími základními parametry (např. při zachování práva KGB SSSR řídit struktury, nacházející se v jeho vedení; Prohlášení zároveň předpokládalo, že bude vytvořeno ruské KGB, s novými funkcemi, a že mu budou předány všechny organizace KGB, nacházející se na ruském území). Finanční operace, peněžní oběh, emise, převod prostředků do svazového rozpočtu bylo plánováno uskutečnit v souladu se zájmy Ruska na základě smlouvy mezi vládou Ruské federace a Svazu;⁷ Radě ministrů bylo uloženo během jednoho měsíce jejímu vypracovat a Nejvyššímu sovětu předložit k posouzení návrhy na strukturu řízení odvětví, podřízených svazovému ústředí a na lhůty jejich předání do soustavy národního hospodářství RSFSR.⁸

Sféry zahraniční politiky se týkaly ustanovení Usnesení o uzavření vládních smluv o všech aspektech vzájemných vztahů Ruska se svazovými republikami na základě rovnoprávnosti a dobrovolnosti, o uzavření přímých smluv s cizími státy (které nejsou členy Svazu) o hospodářských otázkách a „předání řady funkcí MZV SSSR, týkajících se zájmů republiky, MZV RSFSR“.⁹

Po prvotním definování principů a cílů zahraniční politiky suverénního Ruska začalo období jejich uskutečňování v praxi. V tomto bodě se v plné míře projevil problém, sám o sobě charakteristický pro vytváření nové ruské státnosti, tj. neodpovídající poměr mezi rozsahem a aktuálností úkolů a možnostmi jejich realizace.

Ruské ministerstvo zahraničních věcí nebylo s to uskutečňovat zahraničněpolitický kurs ruského vedení. Tři až čtyři desítky diplomatických pracovníků, kteří z těch či oněch příčin zůstali mimo kádrovou rezervu svazového ministerstva zahraničních věcí, na to nebyly připraveny ani profesionálně, ani psychologicky. A kromě toho jich bylo prostě málo. Na ministerstvu chyběla totiž oddělení, nezbytná pro úplnou moderní zahraničněpolitickou činnost.

Po skončení prvního ruského Sjezdu lidových poslanců přešlo řízení jeho zahraniční politiky v mnoha aspektech do rukou Nejvyššího sovětu. Poslanci, mající znalosti a zkušenosti z oblasti zahraniční politiky, navazovali kontakty s lidmi ze zahraničí, organizovali konzultace a dokonce jednání se svazovými republikami.

Smlouvy s Moldovou (22. září 1990), Ukrajinou (19. listopadu 1990) a Běloruskem (18. prosince 1990) byly rozpracovány a schvalovány především skupinami Nejvyšších sovětů, které do těchto smluv zakotvily ustanovení, definující vztahy mezi republikami jako vztahy mezi subjekty mezinárodního práva. Ustanovení o mezinárodněprávní subjektivitě republik se nacházela v právním rámci Ústavy SSSR a ve stejné době představovala vážnou výzvu k realizaci statusu suverénního státu. Všeobecně tato jednání – prohlášení o převodu vztahů mezi součástmi Sovětského svazu na smluvní základ – nemohla nevypadat jako výzva svazovému ústředí. Zpočátku poslanci formulovali nové zahraničněpolitické koncepce ve svých vystoupeních. To bylo přirozené – ruský parlament se stal politickým centrem, reálným orgánem moci, který mohli demokraté využít. Jestliže nemohla výkonná moc odpovídat požadavkům doby, pak její funkce musela na nějakou dobu převzít moc zastupitelská. Předsedou Komise Nejvyššího sovětu SSSR pro mezinárodní otázky a zahraničněpolitické styky byl zvolen poslanec Vladimír Lukin, politolog, který byl v roce 1968 za veřejný nesouhlas se vstupem vojsk Varšavské smlouvy do Československa vyhnán z Prahy, kde pracoval v redakci časopisu *Otázky míru a socialismu*. Později si našel místo u Georgije Arbatova v Ústavu USA a Kanady a od roku 1988 až do léta 1990 pracoval na ministerstvu zahraničních věcí SSSR, kde se seznámil se specifikou svazového zahraničněpolitického mechanismu.¹⁰ V atmosféře prohlubování demokracie V. Lukin kandidoval ve volbách v jednom z podmoskevských volebních okruhů a získal místo v Nejvyšším sovětu.

Nová zahraniční politika potřebovala nové představitele. Během července–srpna 1990 byl hledán nový ministr zahraničních věcí, který by dokázal reorganizovat resort zahraničních věcí a provádět zahraniční politiku adekvátní situaci a úkolům.

Dne 11. října 1990 byl ministrem zahraničních věcí jmenován čtyřicetiletý Andrej Kozyrev. (Viz stručný Kozyrevův životopis a jeho zásadní článek „Rusko a Evropa“ v Mezinárodní politice č. 8/1991, s. 4 – pozn. red.) Diplomát z povolání, odborník na otázky odzbrojení a mnohostranné diplomacie, autor článků a knih věnovaných omezování zbrojení, z nichž i přes pro tehdejší dobu totalitarismu povinnou, sovětskou pozici prokukovalo i potenciální „pravičáctví“. A. Kozyrev odpovídal výše uvedeným požadavkům a byl ochoten riskovat. Potvrzení jeho kandidatury v parlamentu prošlo hladce. Jedenapůl měsíce po svém jmenování do úřadu v odpovědi na otázku o specifice práce na ruském ministerstvu zahraničních věcí ve srovnání se svazovým MZV odpověděl: „Odlišnosti od svazového ministerstva zahraničních věcí jsou podstatné. Jedná se o to, že musí být prakticky od začátku vybudována zahraničněpolitická část ruské suverenity.“¹¹ Mezi rozdíly ruského resortu zahraničních věcí od svazového jmenoval též odmítnutí uskutečňovat stranickou linii v zahraniční politice („... nechat se vést pouze pokyny parlamentu, a ne stranickou zaujatostí“); zvýšení reálného statutu Ruska a ostatních republik, na které by přešly mnohé jeho vnější funkce (Svazu by zůstala koordinační úloha); nový obsah a charakter vztahů Ruska se svazovými republikami („... přejít na nové, neimperální a netotalitární vztahy se suverénními republikami. Vztahy Ruska k druhým republikám musí být budovány na základě univerzálních norem mezinárodního práva a především práv lidských. To je klíč k řešení mnohých problémů mezi republikami a mezi národnostmi civilizovanou cestou, a ne prostředky tradičními pro totalitarismus – jako jsou jednotky speciálního určení »Specnaz«,¹² oddíly zvláštního učení »OMON«,¹³ »čerjomuchy«,¹⁴ které pouze zotřívají situaci a mohou jen zakonzervovat protiklady, které pak nakonec přece jen vzniknou.“)

Prioritou ruské zahraniční politiky se společně s novým uspořádáním vztahů s republikami rozpadajícího se Svazu stal vstup do společenství demokratických států, mimo jiné i návrat do Evropy. A. Kozyrev prohlásil, že se Rusko musí stát členem Evropských společenství a najít si nový vztah k NATO. („... je jasné, že NATO nikoho neohrožuje, ale zabezpečuje stabilitu ve vztazích mezi svými členy, ... stává se stále dokonalejším nástrojem zachování stability...“¹⁵) Přiklonění se Ruska k politické filozofii vyznávané v demokratických státech vyvolalo převrat v jeho politických přístupech. Skutečná otevřenost a partnerství ve všech oblastech vztahů se západoevropskými státy, s USA a s Kanadou se stávaly principy ruské zahraniční politiky; vypracovával se nový přístup k zajišťování národní bezpečnosti Ruska a k otázkám odzbrojení. (Nejvýstižněji se k této otázce vyjádřil A. Kozyrev: „Pokud Rusové potřebují rovnováhu s USA, pak v oblasti životní úrovně.“¹⁶)

Podstatná revize se uskutečnila v přístupu Ruska k rozvojovým zemím. Přehodnocení role komunismu v Sovětském svazu spolu s odmítnutím komunistického mesiášství v zahraničních vztazích přirozeným způsobem ukončilo existenci koncepce „mezinárodní solidarity“ se zeměmi „socialistické orientace“, „lidové demokracie“ a s jinými zideologizovanými režimy, těsně spojenými politickými a vojenskými smlouvami se Sovětským svazem. Na konci 80. až na počátku 90. let se tyto „progresivní režimy“ vykristalizovaly do podoby totalitních struktur, ignorujících práva a základní svobody člověka, a byly zataženy do vnitřních, oblastních sporů i ozbrojených konfliktů. Rusko nemohlo pokračovat v sovětské politice vůči Iráku, Kubě, Afghánistánu, Angole a začalo o své pozici otevřeně hovořit. Jako nový přístup k bývalým ideologickým klientům si Rusko zvolilo podporu normálních politických vztahů bez „zvláštní politické příbuznosti“, obchodní a hospodářskou spolupráci bez dotací, odmítnutí obrovské vojenské pomoci bývalým „třídním bratřím“ při zachování možnosti vojenské spolupráce na komerčních základech za současného dodržování norem mezinárodního práva ze strany partnera.

Celkově se dá říci, že Rusko zaujalo mnohem radikálnější pozici v zahraniční politice než Sovětský svaz. Kromě uvedených oblastí se tento nový přístup dotýkal i otázek lid-

ských práv, ekologie atd. Stupeň samostatnosti a radikálnosti ruské zahraniční politiky byl samozřejmě omezen následujícími faktory:

1. Poměrem sil v boji o moc s ústředím. Na něm záviselo, nakolik reálným bylo naplnění obsahu vyhlášené suverenity, jakými možnostmi disponovalo ruské vedení pro uskutečňování samostatné vnitřní a zahraniční politiky.

2. Tento poměr měl vnější aspekt. Na tom, nakolik ruské vedení uskutečňovalo moc na území Ruska, závisel vztah světového společenství k němu jako suverénnímu státu, který byl s to přijímat a plnit mezinárodní závazky a samostatně řešit své problémy. Je třeba zdůraznit, že nehledě na naplnění právní subjektivity Ruska stále větším reálným obsahem, neprokázaly mnohé státy chápání perspektiv rychlého vzestupu ruské státnosti.

Až do vítězství ruského lidu a vlády nad pučisty v srpnu 1991, které podstatně upevnilo ruské pozice, projevilii připravenost spolupracovat a jednat s ním jako se suverénním státem pouze nemnozí. Svůj podíl na tom měla i neochota urazit svazové ústředí a nedosta- tečné chápání ruských problémů, stejně jako nejistota ve výsledcích boje o moc. Až do samého srpna 1991 měly zahraniční státy sklony chápat své vztahy s Ruskem jako součást svých vztahů se Svazem, dokonce i tehdy, pokud se tyto vztahy týkaly území Ruska.

3. Ústavní omezení, která nutila Rusko koordinovat svoji zahraničněpolitickou činnost se Svazem, tj. centrem, zůstala v platnosti.

4. Organizační faktor. S příchodem ministra A. Kozyreva započala reorganizace ministerstva, jeho převedení na úroveň odpovídající zahraničněpolitickým úkolům. Reálné možnosti ruského zahraničněpolitického úřadu byly však omezeny; jeho síly, stejně jako síly jeho spolupracovníků, nestačily na vypracování takřka všech směrů zahraniční politiky od samého počátku. Vláda RSFSR přijala rozhodnutí, dovolující podstatně rozšířit počet zaměstnanců ministerstva a finanční možnosti operativní činnosti, ale na uskutečnění těchto cílů bylo třeba času, kterého se tak nedostávalo!

Události se však vyvíjely takovým způsobem, že se ruská zahraniční politika upevňovala poměrně rychle a omezení nehrála takovou roli, jakou by mohla hrát v méně bouřlivém období. Hlavní událostí zimních měsíců se v zahraničněpolitickém životě Ruska, majícím značný vliv na růst jeho mezinárodní prestiže, stal rozhodný zásah Nejvyššího sovětu RSFSR a osobně Borise Jelcina do průběhu událostí v Pobaltí v lednu 1991. Od samého počátku zaujal ruský Nejvyšší sověť spolu s ruskou vládou nesmiřitelnou pozici a žádal okamžité přerušeni této akce naplánované ústředím s cílem odstranit za pomoci síly zákonné vlády Litvy, Lotyšska a Estonska. Boris Jelcin – v té době předseda Nejvyššího sovětu RSFSR – podal ústřednímu vedení rozhodný protest a poté odletěl do Tallinnu, kde s vedoucími představiteli pobaltských republik podepsal smlouvy o základech společných vztahů, společnou výzvu OSN ve spojitosti s akcemi svazové vlády a obrátil se k ruským vojákům s výzvou neútočit proti zákonným vládám republik.

Nejdůležitějším výsledkem lednových událostí se stalo přerušeni vývoje událostí podle násilného scénáře, zaměřeného na návrat k totalitarismu. V neschopnosti ústředí zvrátit činnost Ruska, namířenou proti jeho (tj. svazovým) cílům a úkolům, lze spatřovat odraz reálné suverenity Ruska.

Ve svém projevu v Nejvyšším sovětu Ruské federace A. Kozyrev důrazně prohlásil, že „Rusko jako subjekt obnoveného Svazu musí své zájmy formulovat a hájit samo nebo společně se Svazem. RSFSR na to má podle platné Ústavy právo, které nikdo nezpochybnuje. Jiná věc však je, že v unitárním státě se celá zahraniční politika soustřeďovala v rukou centrálních úřadů. Nyní však sami realizujeme své právo a činíme tak fakticky poprvé.“¹⁷

Upozorniv na existenci prvků nepochopení ve vzájemných vztazích ruského a svazového MZV a někdy dokonce přímého odporu ze strany svazového resortu, ministr informoval poslance o vypracování poučky – „my se nesnažíme zpochybňovat svazové pravomoci, a Svaz nezpochybnuje naše možnosti navazovat mezinárodní kontakty“.

Rusko stupňovalo své diplomatické úsilí. V prosinci 1990 navštívil předseda Rady ministrů RSFSR I. Silajev na pozvání vlád několika německých spolkových zemí SRN. Nehledě na formu návštěvy na úrovni kontaktů mezi subjekty federací se Ivanu Silajevovi

pořádalo v Bonnu setkat s německým prezidentem, spolkovým kancléřem a vicekancléřem. Tato setkání však měla charakter soukromé návštěvy šéfa vlády.

Následující návštěva ruského premiéra v únoru 1991 v Turecku již byla posuzována v kontextu styků mezi dvěma státy – mezi Ruskem a Tureckem. Během této návštěvy Turecko fakticky uznalo ruskou právní subjektivitu. Dne 25. února byl podepsán Dokument o výsledcích rozhovorů mezi RSFSR a Tureckem, který ve své podstatě představoval deklaraci o základech vzájemných vztahů a o základních směrech spolupráce dvou států. Tento dokument doplnila Smlouva mezi ruskou a tureckou vládou o obchodní a hospodářské spolupráci, podepsaná jménem vlád obou zemí ministry V. Jarošenkem a A. Kachvedgim. V této smlouvě lze nalézt prvky, typické pro smluvní akty nezávislých států – dohody o pomoci vlád při udělování exportních a importních licencí (článek 3), o vzájemném osvobození zboží určeného pro veletrhy a výstavy od cla, daní a jiných poplatků (článek 6) atd.

Vedle tradičních návštěv představitelů členů federací (ministerského předsedy Dolního Saska H. Schrödera, předsedy české vlády Petra Pitharta) navštívil Rusko počátkem roku 1991 i mongolský ministerský předseda.

V květnu 1991 pak na pozvání předsedy Federálního shromáždění ČSFR Alexandra Dubčeka navštívil Boris Jelcin Československo. Spolu s vůdcem Pražského jara podepsali Prohlášení o principech vzájemných vztahů a spolupráce (text viz Mezinárodní politika 8/1991 – pozn. red.).

Obzvlášť zajímavý je paragraf 10 Prohlášení: „Strany vyjadřují připravenost zřídit vzájemné zastoupení v termínu, na kterém se dohodnou.“ (Zvýraznění D. Rurikov.) Neurčitost formulace, jak se zdá – na rozdíl od připravenosti vyměnit si **diplomatická zastupitelství**, jak se o tom hovoří v rusko-polském prohlášení – má svou příčinu v opatrnosti československé strany a též ve snaze ruské strany zbytečně nekomplikovat již beztak nejednoduché vztahy s ústředím. Lze též předpokládat, že zmínka o výměně diplomatických zastupitelstev v rusko-polské smlouvě v říjnu 1990, kdy se o ruské státnosti začalo teprve hovořit, a proto nezískala dostatečně reálný obrys a praktický smysl, mohla být pokládána za deklarativní a zůstat nepovšimnuta. V květnu 1991 však panovala úplně jiná situace. V atmosféře napětí okolo projektu Svazové smlouvy a vzájemných vztahů s ústředím byl jakýkoliv podnět vnímán velice citlivě. Společně s Prohlášením byl podepsán i protokol o spolupráci mezi zahraničněpolitickými resorty obou zemí, předpokládající pravidelné konzultace mezi ministry i na jiných úrovních o otázkách dvoustranných vztahů, o globálních politických a jiných problémech. Dokument byl vytvořen analogicky s protokoly mezi MZV Svazu a MZV jiných států a znamenal uznání statutu samostatné ruské zahraniční politiky a odpovídajícím způsobem i jejího zahraničněpolitického úřadu – MZV Ruska.

Celkově byla návštěva Borise Jelcina v Československu hodnocena jako úspěšná, nejen co se týká jejího obsahu, zvláštní vztah V. Havla a vůdců „sametové revoluce“ k B. Jelcinovi a ruským demokratům se odrazil i na jejím protokolu. B. Jelcin byl přijat s pocitami určenými pro hlavy států, což bylo velice důležité pro formující se status Ruska.

V závislosti na tom, jak rostla politická váha Ruska a v hospodářství se prohlubovala tendence přechodu podniků pod ruskou správu, začaly se ve vztazích mezi svazovým a ruským MZV objevovat nové prvky.

Svoji činnost zahájila Rada ministrů zahraničních věcí svazových republik a SSSR. Poté, co se ruské ministerstvo zahraničních věcí ztotožnilo s myšlenkou Rady, začalo vystupovat za to, aby z ní byl vytvořen mechanismus koordinace zahraniční politiky svazových republik. Na poradách na ruském MZV byly vyslovovány myšlenky o institucionalizaci činnosti Rady, s tím, aby byla přetvořena ve stálý orgán, koordinující akce svazových republik na světové scéně. Taková koncepce se však ukázala být pro ústředí nepřijatelná; samy republiky však tehdy nebyly dostatečně připraveny na uskutečnění takové myšlenky.

Na jaře 1991 se zrodila praxe schvalování textů rozpracovaných smluv Sovětského

svazu s cizími státy s ruským ministerstvem zahraničních věcí. Tak například Rusko získalo oficiální pozvání zúčastnit se jednání s Čínou o uzavření sovětsko-čínské smlouvy o vedení státní hranice na jejím východním úseku. Zástupce ruského ministerstva zahraničních věcí se účastnil jednání a konzultací ve dvojí funkci – představitele Ruska a zároveň experta sovětské delegace. Během jednání nebylo konstatováno narušení ruských zájmů a jednání byla završena podpisem smlouvy, ratifikované později Nejvyšším sovětem Ruské federace.

Tato procedura však ukázala, že mezi vládami Ruska a Sovětského svazu prakticky chybí mechanismus koordinování vzájemného působení, např. nebyly rozpracovány zmínky o statutu ruského představitele, způsobu koordinování činnosti ruské a svazové vlády ve spojitosti se smlouvou.

Jiný osud postihl sovětsko-americkou dohodu o vymezení hranic v Beringově moři, podepsanou v červenci 1990. Tato dohoda, uzavřená již po vyhlášení ruské suverenity, měla též přímý vztah k ruským zájmům a byla předána ke schválení NS Ruské federace a ruské vládě. Za atmosféry ostrého sporu o správnost vymezení hranic a o tom, zda odpovídá národním zájmům SSSR, rozvířené sdělovacími prostředky, pokládalo MZV za možné souhlasit s argumentací zastánců dohody (podepsal ji E. Ševardnadze) a předat k posouzení Nejvyššímu sovětu Ruské federace. Tam však byla zablokována již na prvním zasedání výboru pro mezinárodní záležitosti a vnější hospodářské vztahy; někteří poslanci se vyjadřovali o smlouvě velice ostře a kvalifikovali ji jako neospravedlivý ústupek americké straně.

Případ s vymezením hranic v Beringově moři ukázal, že doba smluv týkajících se práv a zájmů určitých území, uzavíraných však bez jejich souhlasu, je ta tam. Vědoma si této skutečnosti, zapojovala svazová vláda ruské zástupce do práce delegací a pracovních skupin posuzujících s Polskem otázky Kaliningradské oblasti, s Tureckem, Rumunskem a Bulharskem dohodu o ochraně životního prostředí v Černém moři, se severskými státy problémy Arktidy. Podobná praxe začala panovat i v otázkách týkajících se jiných svazových republik.

Nejvládněji byla důvěra panující mezi svazovou a ruskou diplomacií prokázána účastí A. Kozyreva na přípravě setkání sovětského nejvyššího vedení s představiteli Číny a Japonska. A. Kozyrev navštívil spolu s A. Bessmertnychem – na základě jeho pozvání – velké asijské sousedy Ruska. V rámci návštěvy ruský ministr zahraničních věcí svobodně objasňoval ruské stanovisko v otázkách vytyčení hranic s Japonskem. Přitom vycházel z nutnosti uznat existenci problému vytyčení hranic, začít rozhovory za účasti širokého kruhu odborníků, mít na zřeteli zájmy obyvatel všech přiléhajících ruských území. Zároveň ministr Kozyrev kritizoval dřívější sovětskou „železobetonovou“ politiku v této i v jiných otázkách.

Za své návštěvy Pekingu hovořil Andrej Kozyrev o ruském zájmu na rozvoji pohraničního obchodu s Čínou, na upřesnění linie průběhu státní hranice a na odzbrojení podél hranice. Zároveň však neopomněl diplomaticky poukázat na odlišnost ruské pozice v otázce dodržování lidských práv v Číně.¹⁸

Pozvání Andreje Kozyreva na cestu sovětského prezidenta M. Gorbačova do Japonska v květnu 1991 znamenalo nové uznání ruských práv.

První pololetí roku 1991 s sebou přineslo změnu organizační struktury ministerstva. Štáb jeho pracovníků se rozšířil až na necelou stovku. Byl vytvořen sekretariát ministerstva. Nejdůležitějšími otázkami vzájemných vztahů s hlavními ruskými partnery, problematikou procesu KBSE a otázkami odzbrojení se zabývalo politické oddělení. Oddělení mezirepublikových styků mělo na starosti vztahy s MZV svazových republik. Největší zátěž však na svých bedrech neslo evropské oddělení ve spojitosti se stále častějšími návštěvami oficiálních představitelů evropských států v Rusku a naopak.

Největší problém ale spočíval v nedostatku odborníků, kteří by mohli profesionálně realizovat zahraničněpolitické myšlenky formulované ruským vedením. Počet lidí s odpovídající kvalifikací, ochotných zároveň podstoupit v kariéře určité riziko – možná nejen

v kariéře – byl omezený. Mnozí nově přijímaní pracovníci připomínali spíš nadšence než profesionální diplomaty.

* * *

Od 18. do 21. června 1991 se právě zvolený první ruský prezident Boris Jelcin nacházel v USA. Během svého pobytu se setkal s prezidentem Georgem Bushem, viceprezidentem Danem Quaylem, ministrem obrany Richardem Cheneyem, dále s ministrem obchodu, s představiteli Kongresu, činiteli americké administrativy a reprezentanty podnikatelských kruhů. Prezidentova návštěva znamenala pro ruskou diplomacii zdůraznění prvořadosti vztahů Ruska s Amerikou. Definování se dočkaly základní problémy – odzbrojení, konverze, pomoc USA při zavádění tržních mechanismů v Rusku, povzbuzování amerického kapitálu při investicích v Rusku. Nehledě na to, že prezident Bush a jiní představitelé americké administrativy udělali vše možné pro zdůraznění priority prezidenta Gorbačova před prezidentem Jelcinem (tato americká pozice vycházela z reálné situace, panující v tehdejší Svazu), ocenili američtí představitelé Borise Jelcina jako demokraticky zvolenou hlavu státu a vůdce, který se tvrdě orientoval na svobodný trh a na ochranu lidských práv. Takový přístup americké administrativy bezděčně odrážel i její obavy z rychlého úsilí nepřiliš známého a prozatím ve společných záležitostech neprověřeného Ruska, na pozadí započatého úpadku – Americe dobře známého – Sovětského svazu, na který si již zvykla. Zároveň zde byla dobře patrná snaha neodpudit Rusko a nezaostat za událostmi. V každém případě však lze pokládat návštěvu Borise Jelcina v USA za úspěch. Setkání s prezidentem Bushem, které se protáhlo z plánované hodiny o víc než čtyřicet minut, a příznivé hodnocení tisku potvrzovaly ruské právo na přímé vztahy s Amerikou – v rámci jeho prozatím omezených kompetencí. Důležitým bodem návštěvy se stalo několikahodinové setkání Borise Jelcina s představiteli amerických podnikatelských kruhů, organizované prezidentem newyorské Federální rezervní banky G. Corriganem. Během setkání proběhl přímý a otevřený rozhovor o tom, za jakých podmínek je velkokapitál ochoten v Rusku investovat a co Rusko od zahraničních investorů očekává.

Americká zákonodárná moc připravila Borisi Jelcinovi mnohem teplejší přivítání než moc výkonná. Vůdce republikánské menšiny v Senátu R. Dole prohlásil, že existuje záměr zorganizovat víc přímých styků s republikami. Tisk ve svém zpravodajství z přijetí Borise Jelcina na Kapitolském vršku používal taková slova jako „nadšení“ apod.¹⁹

Vztah Spojených států a Ruska lakonicky vyjádřil Andrej Kozyrev: „Američané nemohou nemít na paměti, že pod svazovým vojenským potenciálem se v první řadě chápe ruský hospodářský a technologický potenciál. A nemít přímé vztahy s republikou tvořící základ strategických sil SSSR by znamenalo vážnou chybu... pokud máme na mysli hospodářské styky Ameriky se Svazem, jde opět především o vztahy s Ruskem. Za oceánem existuje ohromný zájem o ruskou kulturu, o bohatství, které... často nedokážeme dostatečně ocenit. Kromě toho Američané vidí v republice, jejíž vedení se zřeklo ideologických předsudků, výborné možnosti pro hospodářskou spolupráci.“²⁰

* * *

Při konstituování statutu Ruska jako suverénního státu sehrálo zvláštní roli rozpracování nové Svazové smlouvy. Během rozhovoru Ruska s centrem – jak odděleně, tak i společně s ostatními svazovými republikami – byly potvrzovány rozměry zplnomocnění, práv a povinností Ruska, ukazovaly se hranice právní subjektivitu a – co je zvlášť důležité – docházelo zde k uvědomování zvláštní role Ruska jako největšího svazového státu v jeho dalším osudu. Při vši tvrdosti při hájení práv Ruska na rozhodování o vlastním osudu neodmítal Boris Jelcin, který vedl rozhovory s Michailem Gorbačovem a s vůdci svazových republik, kompromisy a nejednou prohlašoval, že Rusko vystupuje za Svaz, ovšem za Svaz obnovený. Dějiny však republikám neumožnily žít společně s direktivně koordinačním centrem, které by v určitých oblastech rozhodovalo jako dříve, v jiných by konalo společně

s republikami a ve zbývajících by vystupovalo jako koordinačně informační struktura. K podepsání Svazové smlouvy však 20. srpna 1991 nedošlo. 19. srpna začal v SSSR převrat, jehož cílem bylo obnovit unitární totalitní Sovětský svaz, kde by jako dříve neomezeně panovalo centrum a komunistická strana. Namísto toho pučisté zasadili Sovětskému svazu smrtelnou ránu.

Z událostí 19.–21. srpna 1991 vyšla ruská politická scéna značně posílena, zatímco sovětská oslabena. Potlačení konzervativního puče velice změnilo rovnováhu sil mezi centrem a Ruskem ve prospěch Ruska a zvýšilo jeho význam v rámci světového společenství. Osobní telefonické rozhovory Borise Jelcina s vedoucími světovými představiteli, podpora demokratických států ruskému vedení během pokusu o převrat spolu s uvědoměním si role Ruska jako garanta demokratického vývoje v Sovětském svazu vytvořily základnu pro nový vztah světa k Rusku.

* * *

Září 1991 bylo „obdobím vděčnosti“ za pevnost a za rozhodný úder proti baštám totalitarismu – komunistické straně a jejím oporám a vlivu v armádě, KGB a orgánech ministerstva vnitra, ve strukturách státního aparátu. V té době svět Rusko pozorně sledoval a hodnotil rovnováhu sil mezi Ruskem a centrem na pozadí rychle se rozvíjejících procesů osamostatňování sovětských svazových republik a rostoucích odstředivých tendencí. Stále menší a menší podpory se dostávalo svazové vládě, společnému parlamentu a Svazové ústavě. Objevovaly se myšlenky konfederace, Svazu suverénních států, společného řízení záležitostí ústředním a republikami, které však neměly dlouhého trvání. Zatímco se svazové struktury rozpadaly, Rusko rychle zkonsolidovalo veškerou náležející mu moc a mohlo uskutečňovat zahraniční politiku, aniž by se ohlíželo na centrum. (MZV SSSR se v té době přejmenovalo na ministerstvo vnějších vztahů.) „Rozdělení funkcí musí vyplývat z potřeb a reality,” prohlásil v říjnu 1991 A. Kozyrev.²¹ Ministr podotkl, že zahraniční politika je nyní určována nejen prezidentem SSSR, ale i Státní radou, jejímiž členy jsou vedoucí představitelé svazových republik. Ten schvaluje rozhodnutí, týkající se strategických otázek. Bilaterální vztahy budou uskutečňovat přímo republiky. Svazové zahraniční politice zůstávalo na starosti pouze obsluhování prezidenta SSSR, plnit rozhodnutí Státní rady a zastupovat Svaz v obecných otázkách – odzbrojení, ekologii, globální mezistátní spolupráci v různých sférách.

Na rozdíl od dřívějška, kdy oficiální představitelé zvažovali, neurazí-li centrum svou návštěvou Borise Jelcina, vzrostl jejich zájem o setkání s ruským prezidentem natolik, že bylo obtížné všem vyhovět. V září–říjnu Borise Jelcina navštívil James Baker, R. Dumas, J. Chirac, G. de Michelis, H.-D. Genscher, představitelé Socialistické internacionály a mnozí další.

Průkopníkem v oblasti zahraničních návštěv v Rusku se stal na pozvání Borise Jelcina bulharský prezident Želju Želev. Během jeho dvoudenní návštěvy v říjnu 1991 se uskutečnila jednání a byla podepsána Společná deklarace. Ministři zahraničních věcí parafovali Protokol o navázání diplomatických styků mezi Ruskem a Bulharskem. Jelcinovy návštěvy v Československu a dokonce i v USA v létě 1991 nebyly pro svazové ústředí tak citelné. Jednalo se o zahraniční cesty, které podnikali i představitelé jiných svazových republik. Návštěva Želju Željeva však měla principiálně jiný charakter; poprvé do Moskvy zavítala hlava cizího státu na pozvání hlavy státu ruského. Ceremonie se odehrávaly v Kremli. To vše ukázalo, že se Rusko stále víc stává pánem ve svém domě. Během návštěvy se Bulharům nepodařilo – a nebyla to vina jejich nebo Ruska – navázat kontakty s centrem, které tím jako by ukázalo bulharské straně svoji nespokojenost s přímými styky Bulharska s Ruskem.

Měsíc po Želevevě návštěvě v Moskvě – za návštěvy prezidenta Jelcina v Německu – však již otázka sebezpotvrzení Ruska nebyla aktuální. Prezident byl přivítán jako suverénní hlava státu. Tomu odpovídala i úroveň setkání i ceremoniál.

Podobně proběhla i Jelcinova oficiální návštěva Itálie a Vatikánu v prosinci 1991. Stojí za povšimnutí, že deklarace o základech vztahů Ruska s Německem a Itálií, podepsané během návštěvy v těchto zemích, byly považovány za akty určující principy bilaterálních

vztahů pro nejbližší období až do podepsání konstituujících rusko-německých, respektive rusko-italských dokumentů, majících právně závazný charakter, a zároveň by byly typické pro vztahy mezi plnoprávními subjekty mezinárodního práva. Nové dohody, smlouvy, zintenzívnění mezinárodních styků – to vše svědčilo o tom, že se Rusko dostalo na zcela novou úroveň.

Prostředky, jimiž Rusko disponovalo pro provádění své zahraniční politiky, však nebyly adekvátní. Změna rovnováhy sil na vnitropolitické scéně posílila spolupráci mezi svazovým a ruským MZV. Nepočtené ruské diplomatické službě se častěji dostávalo pomoci územních a funkčních oddělení svazového ministerstva zahraničních věcí při přípravě podkladů pro návštěvy a setkání ruského prezidenta, vedoucích představitelů ruského Nejvyššího sovětu a vlády.

Myšlenka na organizování ruského zastoupení na sovětských velvyslanectvích a konzulátech nebyla pro obtížné uskutečnění z právního a organizačního hlediska realizována. Jediným ruským diplomatem, který obdržel od prezidenta Jelcina dokument, potvrzující jeho práva zastupovat zájmy Ruska, se stal blízký spolupracovník Andreje Kozyreva A. Kolosovskij, jmenovaný radou-vyslancem sovětského velvyslanectví ve Washingtonu. Za situace, kdy sovětská velvyslanectví, vidíce rostoucí sílu Ruska, loajálně spolupracovala s ruským vedením, odpadla nezbytnost zvláštního ruského zastoupení.

Základní protiklad sovětské a ruské diplomatické služby spočíval v objektivním protikladu mezi centrem a vedením republik. Ústředí přijímalo rozhodnutí a jednalo, aniž by informovalo republiky a radilo se s nimi, i když ty ne vždy s centrem souhlasily.

Opět ožila myšlenka na vytvoření Rady ministrů zahraničních věcí, plnící funkci mechanismu, harmonizujícího zahraniční politiku. K jejímu uskutečnění však díky rychle se měnící situaci nedošlo.

Ve smlouvě o vytvoření Společenství nezávislých států 8. prosince 1991 nejvyšší představitelé Běloruska, Ruské federace a Ukrajiny vyhlásili, že „... Svaz SSR jako subjekt mezinárodního práva a monolitická realita končí svoji existenci.“²² Místo něj se vytvořilo Společenství nezávislých států (článek 1), ve kterém byly za sféry společné činnosti, kromě společného zajištění bezpečnosti (předmět zvláštní regulace), prohlášeny:

- ❖ koordinace zahraničněpolitické činnosti,
- ❖ spolupráce při formování a rozvoji společného hospodářského prostoru, celoevropského a eurasijského trhu a v oblasti celní politiky,
- ❖ spolupráce při rozvoji systému dopravy a spojů,
- ❖ spolupráce při ochraně životního prostředí, účast na vytvoření všeobecného mezinárodního systému ekologické bezpečnosti,
- ❖ otázky migrační politiky,
- ❖ boj s organizovaným zločinem.²³

Společná činnost, jak stojí v článku 7, má být uskutečňována na rovnoprávném základě prostřednictvím koordinujících nástrojů Společenství (společných a koordinujících, a ne centrálních s nařizovacími pravomocemi).

Námítky stoupenců ústřední vlády, hovořící o nedostatečnosti rozhodnutí hlav tří států pro zrušení Svazové smlouvy, jejímiž účastníky bylo 15 států, stejně jako jejich argumenty o nezbytnosti vyjádření vůle lidu nebo alespoň parlamentu, byly odmítnuty. V almatinském protokolu z 21. prosince 1991 bylo ustanoveno, že účastníci Smlouvy o SNS se stávají kromě tří zakladatelů všechny ostatní republiky bývalého Svazu kromě pobaltských republik a Gruzie.²⁴ Prohlášení deseti států, přijaté v Alma-Atě, potvrdilo, že: „Se vznikem Společenství nezávislých států končí svoji existenci Svaz sovětských socialistických republik.“ Součinnost účastníků Společenství, zdůrazňuje Deklarace, „... se bude uskutečňovat na principu rovnoprávnosti prostřednictvím koordinujících institutů, formovaných na paritním základě a pořádku, ustanoveném smlouvami mezi účastníky Společenství, které není ani státem, ani nadstátním výtvoem.“²⁵ Smlouva o koordinačních institutech Společenství nezávislých států (Alma-Ata, 21. prosinec) obsahovala pověření zplnomocněným představitelům zemí SNS přednést návrhy na zrušení struktur bývalého Svazu sovětských socialistických

republik a o koordinačních strukturách Společenství, což bylo učiněno 30. 12. 1991 na setkání hlav států SNS v Minsku. Podle dočasné smlouvy, přijaté v Minsku, byla vytvořena Rada hlav států, Rada předsedů vlád Společenství pro posouzení a přijetí rozhodnutí o nejdůležitějších vnitropolitických a zahraničněpolitických otázkách. Každému státu byl dán k dispozici jeden hlas. Rozhodnutí Rad musí být přijímána na základě konsenzu.²⁶ Bylo dohodnuto vytvořit pomocné a pracovní orgány pro zabezpečení činnosti Rad. Zasedání Rady hlav států stejně jako Rady předsedů vlád se měly uskutečňovat především v Minsku.

Prosincové akty SNS byly schváleny parlamenty členských států Společenství. Likvidace Svazu a vytvoření principiálně nového organismu samozřejmě v Minsku jen začaly. Společenství se muselo od základu vypořádat s dědictvím, ve kterém si zdaleka ne všechno zaslouhuje odmítnutí a odsouzení. Státy SNS již v minských, alma-atských a moskevských aktech určily, že by chtěly zachovat v rámci Společenství stejná práva a svobody pro své občany, otevřené hranice, svobodný pohyb občanů a informací, společný vojensko-strategický prostor pod společným velením. Nehledě na obtíže, s nimiž se státy SNS setkávají a budou setkávat, zůstává faktem, že učinily svou volbu – před nimi se rozprostírá cesta nezávislosti, suverenity a samostatného rozvoje.

Ruská cesta bude obtížnou – v politice vnitřní i zahraniční. Období po minském setkání, kdy byl vydán prezidentský Dekret o zahraničněpolitické službě SSSR (18. prosince) lze charakterizovat jako revoluční. Tímto dekretem se ministerstvu zahraničních věcí RSFSR nařizovalo:

„převzít do správy a operativního řízení rušené ministerstvo vnějších vztahů SSSR, včetně budov, staveb, majetku a hospodářských objektů, a také velvyslanectví, konzuláty a jiná zastupitelství v zahraničí,

v měsíční lhůtě představit novou organizačně systemizovanou strukturu ministerstva zahraničních věcí RSFSR a návrhy na racionální využití pracovníků rušeného ministerstva,²⁷ a učinit jiná opatření, vycházející z toho, že dřívější pořádek provádění zahraničních vztahů již neexistuje a na jeho místo přichází nový.

Tak došlo i k tomu, co se ještě před půl rokem zdálo být málo pravděpodobným a v každém případě vzdáleným; nepočtená ruská diplomacie se přestěhovala z malé vilky do komfortních prostorných budov bývalého mezinárodního oddělení ÚV KSSS a odtud – po třech měsících – do světově proslulého výškového domu na Smolenském náměstí. Symbolika byla dostatečně jasná.

Avšak k „revolučním změnám“ na ministerstvu nedošlo. Následující den po vydání Dekretu zavolal Andrej Kozyrev Eduardu Ševardnadzemu a vyjádřil mu svou úctu a zároveň naději na pomoc v následujícím období a v budoucnosti.

Dne 23. prosince ruský ministr zahraničních věcí shromáždil vedoucí pracovníky ministerstva a podotknul, že zaostávání za demokratickými procesy bude odstraněno, zdůraznil, že „ruský aparát nejsou komisaři v kožených bundách. Ani pracovníci MZV, ani diplomaté za Smolenského náměstí si nesmějí dělat nároky na monopol...“²⁸ Hořká zkušenost z minulosti a napjatost situace v Rusku a kolem něho nevytvářely příznivé podmínky pro triumfy a vyšetřování. Po překonání nevyhnutelného šoku, období nejistoty a adaptace začal aparát ministerstva pracovat pro Rusko.

Spolu s uznáním práv Ruska jako nezávislého suverénního státu, pokračovatele Sovětského svazu v OSN a v Radě bezpečnosti, člena světového společenství, uznaného 131 státem,²⁹ na sebe nenechaly dlouho čekat ani jiné průvodní stránky jeho statutu:

– odpovědnost za plnění více než 600 mezinárodních multilaterálních a několika tisíc bilaterálních smluv a především závazků spojených se splácením mnohamiliardových dluhů SSSR, jejichž hlavní část byla přičtena Rusku (je nezbytné vyvinout mimořádné úsilí pro to, aby se podařilo vyrovnat se zadlužeností a odvrátit perspektivu bankrotu, zděděnou po Sovětském svazu, a s ní spojené možné mezinárodní následky);

– problémy utváření nových vztahů se státy SNS (od Ruska, které – neheldě na jeho demokratické chování – lze velice snadno díky jeho reálnému postavení ve Společenství obvinít ze snahy dominovat, vyžadují tyto problémy zvlášť pečlivou a vytrvalou práci);

– zabezpečení všestranné mezinárodní podpory ruským reformám (na jedné straně ulehčuje tento úkol rostoucí otevřenost Ruska a jeho členství v rodině demokratických států, na straně druhé však je tím celý úkol znesnadněn, protože potíže na cestě efektivního využití pomoci se stávají stále víc a víc zřejmými);

– účast na silicích závodech v odzbrojení představuje jedinou rozumnou a morální cestu, která se však v Rusku setká s velice reálnými sociálními a politickými důsledky demontáže a konverze gigantického vojensko-průmyslového komplexu, souvisejícími s drahotou odzbrojení (!);

– problémy druhé světové války nevyřešené Sovětským svazem (mírová smlouva s Japonskem, humanitární otázky);

– účast Ruska na operacích OSN, zaměřených na zachování míru a bezpečnosti ve světě (Rusko za současné složité měnově finanční situace velice těžko hledá prostředky a nachází pro to v parlamentu zdůvodnění), a tak by se dalo pokračovat dále.

Nehledě na možnou neadekvátnost odpovědí na tyto otázky, ruská zahraniční politika v prvních měsících své nezávislé existence v celku zabezpečovala mezinárodní podmínky pro přechod státu do postkomunistického období a má šanci tak s úspěchem činit i nadále. Samozřejmě za podmínky, že uvnitř Ruska bude panovat mír, reformy budou pokračovat a základy demokracie, vybojované v letech protřpěných ruským lidem a stvrzených se vši silou v srpnu 1991, zůstanou zachovány.

V současné době – ve druhé polovině roku 1992 – se stal zřejmým rozdíl mezi ruskou a sovětskou zahraniční politikou.

1. Rusko se vši rozhodností opustilo mesiášství, tak typické pro Sovětský svaz. Pragmatické zaměření ministerstva zahraničních věcí na „ochranu ruských zájmů“ bylo nejednou ostře kritizováno analytiky nejrůznějších zaměření. Není lehké zvyknout si na to, že jakási specifická globální idea již více nemůže představovat základnu jak pro schrávání zvláštní role ve světě, tak i pro uskutečňování ruské zahraniční politiky. Poslední globální doktrínou podobného druhu bylo neokomunistické „nové politické myšlení“.

Avšak samotný stav, v němž se Rusko v bolestivém postkomunistickém období nachází, není příznivý pro existenci jakési všeobecné doktríny. Rusko nemá na mesiášství ani pomyslení. Úplně bude stačit, když se mu v každodenních záležitostech podaří uspokojit, na celosvětově uznávané úrovni uskutečnit demokratické principy a normy ve vnitřní i zahraniční politice. Tím překvapí svět víc než globálními doktrínami, protože něco takového pro něj dřív vůbec nebylo typické. Události roku 1992 ukázaly, že tento úmysl má šanci stát se skutečností.

2. Rusko odmítlo nadále podporovat zdiskreditované režimy a politické představitele, s nimiž se nebyl Sovětský svaz schopen rozloučit. Mezi příklady nového ruského pohledu na to, co je ve světové politice dobré a co špatné, patří např.:

- připojení se k mezinárodním sankcím proti Iráku a Lybii,
- zastavení vojenské podpory Nadžibulláhovu vojenskému režimu,
- vydání Ericha Honeckera, nevídaného hosta na chilském velvyslanectví v Moskvě, německým úřadům.

Kritici nového směru ruské zahraniční politiky tvrdí, že „zrazujeme dávné přátele.“ Lidé odpovídající za ruskou zahraniční politiku však míní: „Stáváme se civilizovaným státem, vážíme si mezinárodního práva nejen slovy, ale i činy.“ Nová kritéria a nové chování s sebou přinášejí i nové přátele; staří přátelé zůstávají přáteli pouze potud, pokud blízkost s nimi není v protikladu s novými hodnotami (za přátele jsou v tomto paragrafu považovány ne národy, ale režimy).

3. Nehledě na výdaje je nesrovnatelně snazší odmítnout podporu režimu nebo politiko-
vi než přezkoumat vojenskou doktrínu a podstatně změnit vojenskou výrobu a výzkum, které této doktríně po desítky let sloužily a poskytovaly práci miliónům lidí. Rusko však přistoupilo i na to.

Myšlenky, vyslovené v Camp Davidu během návštěvy Borise Jelcina začátkem února a v červnu 1992 v USA, se projeví již v rusko-americké rámcové Dohodě o citelném

omezení strategických útočných zbraní, v Memorandu o spolupráci na globálních systémech ochrany světového společenství a ve Smlouvě o chemickém odzbrojení. Závody v odzbrojení jsou neméně složitou a nákladnou záležitostí než jako závody ve zbrojení, ale Rusko je pevně odhodláno obrátit směřování výdajů z vytváření nových zbraní na likvidaci již existujících. Tento proces zabezpečí vojensko-průmyslovému komplexu práci na celá léta a do té doby musí být vytvořena právní základna pro rusko-americkou vojenskou součinnost při likvidaci materiální základny vojenského soupeření SSSR a USA ohrožujícího desítky let lidskou civilizaci. V Rusku se na skutečném pracuje ve všech směrech.

4. Ne všichni ruští politici, poslanci a novináři, odchovaní nedávnou sovětskou minulostí, jsou schopni vyhnout se autoritativním impulsům, když vznikají problémy s „blízkým zahraničím“ – s bývalými dekorativními komponenty Sovětského svazu, nyní nezávislými státy. Pokud jde o státy SNS, ty si zas pamatují nedávnou roli Moskvy – synonyma sovětského imperiálního centra – a zvlášť pozorně sledují Moskvu novou, připomínající čas od času ruské vládě staré křivdy. Vztahy mezi státy SNS se vytvářejí nelichce. Nehledě na obrovskou složitost problémů spojených s rozdělením bývalého impéria a s organizací součinnosti jeho následníků na nových demokratických principech, se Rusku prozatím daří sehrávat v rámci SNS roli vůdce reforem a zároveň si zachovat charakter státu, který ctí vůli ostatních účastníků SNS a nemá snahu získat převahu a nesnaží se vnucovat svou vůli jiným. Tyto snahy jsou charakterizovány např. zdrženlivostí ve sporech s Ukrajinou, mírotvornou rolí v Podněstří a Osetsku, souhlasem s rozdělením majetku Sovětského svazu v zahraničí. Ruská Moskva odmítá sílu jako prostředek řešení problémů a dělá kompromisy, spoléhajíc se na právo. To však vyvolává kritiku pravicové části ruského politického spektra, která ho obviňuje z bezmocnosti. Avšak Rusko bezmocné není. Póte co se dostalo k novým hodnotám, vědomo si své obrovské vojenské síly, zachází s ní opatrně a snaží se vyhnout násilí, které bylo tak často používáno Sovětským svazem.

Poznámka: Autor stati vystupuje jako soukromá osoba. Vyše uvedené myšlenky nemusí odrážet oficiální ruskou pozici.

¹ Конституция (основной закон) Российской федеративной Социалистической Республики. Москва, Советская Россия, 1989 г., ст. 28, п. 2, ст. 104, п. 5, ст. 125.

² Pro toto téma nebyly prováděny zvláštní odhady. Tento přibližný údaj uvádějí ruští ekonomové a lidé z praxe.

³ Законы, постановления и другие акты, принятые первым Съездом народных депутатов РСФСР 16 мая – 22 июня 1990 года. Издание Верховного совета РСФСР, М, 1991 г., стр. 75 – 76.

⁴ Тамtéž, стр. 76.

⁵ На stejném místě str. 77, § 14: „RSFSR vyhlašuje svou oddanost obecně přijatým principům mezinárodního práva a připravenost žít se všemi zeměmi a národy v míru a souladu, učinit všechna opatření, aby bylo zabráněno konfrontaci v mezinárodních, mezirepublikových a mezinárodnostních vztazích, při současném hájení práv národů Ruska.“

⁶ Законы, постановления..., стр. 1919.

⁷ Тамtéž, стр. 120.

⁸ Тамtéž, стр. 120.

⁹ Тамtéž, стр. 121.

¹⁰ V době vzniku tohoto článku velvyslanec Ruska v USA.

¹¹ Комсомольская правда, 26 декабря 1990 г.

¹² Byly součástí KGB.

¹³ Byly součástí ministerstva vnitra.

¹⁴ Česky „střemcha“, chemická otravná látka.

¹⁵ Диалог, Но. 11, 1991, стр. 13.

¹⁶ Тамtéž, стр. 14.

¹⁷ Российская газета, 21 марта 1991 г.

¹⁸ Комсомольская правда, 6 апреля 1991 г.

¹⁹ Новое время, Но. 26, июль 1991 г.

²⁰ Куранты, 12 мая 1991 г.

²¹ Известия, 2 октября 1991 г.

²² Дипломатический вестник, Но. 1, 15 января 1991 г., стр. 3.

²³ Тамtéž, стр. 5 (стр. 7).

²⁴ Тамtéž, стр. 6.

²⁵ Дипломатический вестник, стр. 7.

²⁶ Вестник, Но. 2, 1991 г., стр. 9.

²⁷ Дипломатический вестник, Но. 1, 1991 г., стр. 26.

²⁸ Тамtéž, стр. 28.

²⁹ Дипломатический вестник, Но. 2, 1992 г., стр. 30.